

УСПІШНІ ПРАКТИКИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ІСТОРИЧНОЇ СПАДЩИНИ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

Філіпович М. Б.

Триваюча війна загострила всі суспільні питання, у тому числі і питання збереження та управління історичною та культурною спадщиною. Сьогодні ні у кого не викликає сумнівів, що історична спадщина це важливий елемент самоідентифікації нації. Завдяки спадщині є фізичне підтвердження існування історії народу. «Спадщина – це не лише будівлі й те, що їх оточує. У ширшому сенсі це ще і все, що робили та на що були спроможні наші пращури, усе, що було для них важливим і формувало їх як людей та націю»¹.

Якщо говорити про визначення поняття спадщини, то сьогодні в літературі зустрічаються зазвичай два контексти «культурна спадщина» та «історична спадщина». Так канадська дослідниця Саба Сафдар зазначає, що «історична спадщина для культури, як вода для риби»².

На нашу думку «культурна спадщина» це більш узагальнююче поняття ніж «історична спадщина», оскільки помимо загальноприйнятих дефініцій які відносяться до поняття історичної спадщини включає в себе ще поняття які не входять в предмет історії, зокрема сучасний культурний простір, здобутки митців тощо. Як зазначає В. Степанов «культурна спадщина – це матеріалізована історія країни, свідчення культурного багатства й глибини національної історичної пам'яті... Культурна спадщина складається з минулого, сучасного і майбутнього»³.

Поняття спадщини в історико-художньому контексті відноситься ще до епохи Відродження, тоді як нинішнє уявлення про спадщину остаточно стало сформоване у ХХ столітті. Поняття спадщини та практика збереження значно змінилися після прийняття Венеціанської хартії 1964 року, яка передбачала, що метою збереження є «захист... [пам'ятників]... як витвору мистецтва, а ніж як історичне свідчення» і що метою реставрації потрібно «збереження і розкриття естетичної та

¹ Мазуренко Євгенія. Справа кожного. Чому ми маємо захищати культурну спадщину. 2020. <https://thepage.ua/ua/style/osobista-dumka/chomu-mi-mayemo-zahishati-kulturnu-spadshinu>

² §48. Культурна спадщина та історичний досвід. Історик (historian.in.ua)

³ Степанов В. Визначення поняття «культурна спадщина» в культурному просторі України. Культура України. № 48 (2015). С. 32.

історичної цінності пам'ятника... на основі поваги до оригінальних матеріалів та автентичних документів»⁴.

Масштаби та обсяг культурної спадщини були значно розширені, і вже не обмежуються пам'ятками, а матеріальними (рухомими та нерухомими) та нематеріальними активами, включаючи цифрову спадщину, яка є відображенням культури. Матеріальна спадщина часто є архітектурною та інфраструктурною, фізично створюючи відчуття місця, тоді як нематеріальна спадщина уособлює емоції до місця⁵.

Однак, попри всі намагання вчених і законотворців понятійний апарат у сфері збереження історико-культурної спадщини є досить розмаїтим і це призводить до правових колізій. Не зважаючи на низку нормативних актів одним із найпроблемніших напрямків діяльності сфери культури і надалі залишається охорона історичних об'єктів культурної спадщини.

Законодавець відносить до історичних об'єктів культурної спадщини будинки, споруди, їх комплекси, поховання, місця бойових дій, загибелі бойових кораблів, морських та річкових суден, визначні місця, пов'язані з важливими історичними подіями, з життям та діяльністю відомих осіб, культурою та побутом народів.

Нині в Україні ця сфера унормовується такими актами як: Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини⁶, Закон України «Про охорону культурної спадщини»⁷, Постанова Кабінету міністрів України від 27 грудня 2001 р. № 1760 «Про затвердження Порядку визначення категорій пам'яток для занесення об'єктів культурної спадщини до Державного реєстру нерухомих пам'яток України»⁸, Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про охорону культурної спадщини» від 02.12.2010⁹.

Провідне місце займають «основні» закони: «Про музеї та музейну справу» (1995), «Про охорону археологічної спадщини» (2004), а також

⁴ Torre, Marta de la Values and Heritage Conservation. *Heritage & Society* 6 (2), 2013: 155–66. doi:10.1179/2159032X13Z.00000000011.

⁵ Song, Jiewon. Aligning Heritage Preservation and Smart City Development: Historical and Philosophical Perspectives. 2022.

⁶ Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_089

⁷ Закон України «Про охорону культурної спадщини» (Преамбула) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1805-14>.

⁸ Постанова Кабінету міністрів України від 27 грудня 2001 р. № 1760 «Про затвердження Порядку визначення категорій пам'яток для занесення об'єктів культурної спадщини до Державного реєстру нерухомих пам'яток України» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1760-2001-%D0%BF>.

⁹ Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про охорону культурної спадщини» від 02.12.2010 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2245-15>

окремі статті інших законодавчих актів, наприклад, Земельного Кодексу України, Кримінального Кодексу України тощо. Охороною культурної спадщини займаються регіональні Управління з питань охорони об'єктів культурної спадщини та Департаменти культури, національностей, релігій та охорони об'єктів культурної спадщини.

До повномасштабного вторгнення в Україні за офіційними даними, на державному обліку знаходилося понад 130 тис. нерухомих пам'яток історії та культури, серед них: пам'яток археології – 57206; пам'яток історії – 51364; пам'яток монументального мистецтва – 5926; пам'яток архітектури і містобудування – 16800. До Списку всесвітньої культурної і природної спадщини ЮНЕСКО включено кілька українських об'єктів (як окремих, так і комплексів): Софійський собор та Києво-Печерська лавра в Києві (в 1990 р.); Історичний центр Львова (у 1998 р.); 4 об'єкти Геодезичної Дуги Струве (міждержавний проект, у 2005 р.); Букові праліси Карпат (у 2007 р.). Створено 63 історико-культурні (архітектурні, археологічні) заповідники (з них 13 – національні). Окремо затверджено Список історичних населених місць України (2001), до якого занесено 401 пункт. В Україні функціонувало 437 державних (муніципальних) музеїв (із них – 22 національні), у фондах яких зберігалися понад 11 млн. предметів (рухомих пам'яток). Існують також відомчі, громадські музеї.¹⁰

І, хоча за часи незалежності у сфері збереження історичної спадщини здійснено ряд унормувань, однак, дана сфера ще і до повномасштабного вторгнення потребувала пильної уваги. Однією із проблем є охорона об'єктів культурної спадщини, які знаходяться у приватній власності, нерідко їх власники були не зацікавлені у збереженні таких об'єктів. І хоча діючим українським законодавством передбачена адміністративна відповідальність за порушення вимог законодавства про охорону культурної спадщини ст. 92 КУпАП і таке порушення тягне за собою штраф у розмірі від 850 до 1700 грн. для громадян та від 1700 до 2550 грн. для посадових осіб, а згідно Закону України «Про охорону культурної спадщини» передбачено застосування фінансових санкцій у розмірі до 170 тис. грн. – проте майже у кожній області України є випадки притягнення до відповідальності власників.

Одним з ключових питань збереження історичної спадщини є також реставрація будівель та споруд – пам'яток архітектури, багато з яких знаходяться в аварійному стані. Щоб уникнути таких ситуацій, з власниками пам'яток культурної спадщини укладаються охоронні

¹⁰ Титова О. М. Деякі актуальні питання збереження культурної спадщини України // Праці Центру пам'ятокознавства: зб. наук. пр. / [редкол.: О. М. Титова (голов. ред.) та ін.]. К., 2009. Випуск 16. С. 318

договори, якими встановлюється режим використання пам'ятки. Чинним законодавством України передбачена можливість примусового відчуження або викупу пам'яток культурної спадщини, так як це сталося з палацом Грохольських-Терещенків у селі Червоному Бердичівського району Житомирської області. Судова тяганина довкола палацу, який належав родині відомих промисловців та меценатів Терещенків, розпочалася у 2021 році, коли прокуратура заявила позов про повернення його до державної власності. Будівля незаконно опинилася у приватній власності Житомирської єпархії УПЦ МП, яка розмістила в його частині жіночий монастир. Палац швидко занепав і став руїною. Судова тяганина завершилася у серпні 2023 року, коли було прийнято рішення суду про повернення його у державну власність

На сьогодні в Україні існують різні приклади ставлення до історико-культурної спадщини, зокрема до культових споруд: 1) культова споруда (на момент створення) → знищення та будівництво на її місці будівель різного призначення (за радянських часів) → неможливість відтворення (за часів незалежності); 2) культова споруда (на момент створення) → передача культової споруди під приміщення з іншим призначенням (за радянських часів) → повернення культової споруди релігійній громаді (за часів незалежності); 3) культова споруда (на момент створення) → руйнація під час війн чи від часу (імперський період) → консервація залишків (музеефікація) (за радянських часів) → реконсервація та руйнація залишків споруди і одночасне створення нових/сучасних проектів музеефікації (за часів незалежності)¹¹.

Ще однією гострою проблемою збереження історичної спадщини є незаконна реконструкція будинків – пам'яток архітектури. Тут мова йде не про їх реставрацію та укріплення, а фактично про псування історичних будівель: надбудова мансардних поверхів (часто навіть не одного, а кількох), розширення та скління балконів, спорудження прибудов, перепланування, які шкодять опорним конструкціям. І хоча, за умисне незаконне знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини чи їх частин передбачено кримінальну відповідальність такі випадки зустрічаються, оскільки вирішити цю проблему заважає те, що в територіальних Управліннях державного архітектурно-будівельного контролю немає повноважень здійснювати перевірки щодо пам'яток, тому що вони належать до класу наслідків (відповідальності) ССЗ. Це унеможливує оперативне реагування на виявлені порушення і їх усунення.

¹¹Історико-культурна спадщина: створюємо і зберігаємо. chapter2.pdf (novadoba.org.ua) с. 56.

Збереження архітектурної спадщини – це дії та процеси, спрямовані на збереження будівель та об'єктів, що мають історичне, архітектурне чи культурне значення. Це передбачає збереження тканини конструкції, її естетики та історичної цілісності, часто з одночасною адаптацією її до сучасного використання. Мета збереження полягає в тому, щоб гарантувати, що цінності спадщини таких споруд поважаються та зберігаються для майбутніх поколінь¹².

Для України це питання є не менш актуальним, особливо в умовах війни. Територія України просякнута історією, тут розташовані численні пам'ятники, історичні будівлі та археологічні пам'ятки, які охоплюють понад тисячоліття. Ці структури не лише покращують культурний ландшафт, але й роблять значний внесок у його ідентичність та туристичну індустрію. Збереження архітектурної спадщини має вирішальне значення для підтримки культурної спадкоємності, надання освітніх ресурсів і підтримки туризму, який є значним економічним фактором. Крім того, збереження будівель спадщини може сприяти гордості громади та гарантувати, що історичні наративи та архітектурне розмаїття не будуть втрачені в умовах швидкої урбанізації.

Збереження культурної спадщини має вирішальне значення для збереження національної ідентичності. Історичні місця завжди були популярними визначними пам'ятками як для внутрішніх, так і для міжнародних туристів. Більшість туристів, які відвідують країни, шукають і знайомляться з тими місцями які мають яскраво ідентичність і відмінність від їх власної, часто цікавляться історичною важливістю історичних місць. Тому культурна спадщина місцевості виражається в її історичних ресурсах, багато туристичних напрямків присвячені історії. У цьому контексті значну роль починають відігравати також музеї. Якість музеїв починає впливати на успішність туризму.

Пам'ятки спадщини є важливим туристичним об'єктом культурного туризму. Об'єктами спадщини виступають як продукти, товари, так і споруди, але всі вони повинні бути наділені самобутністю. Ця самобутність залишається впізнаваною, але часто представлена повному. Культурні прояви цих пам'яток є потенційними навчальними та рекреаційними ресурсами. Ці ресурси в поєднанні зі спадщиною сприяють багатству будь-якого ландшафту, що може привабити незліченну кількість туристів, які шукають «культурний досвід». Культурний туризм стає найбільш швидкозростаючим економічним сектором сьогодні, однак його потенціал ще не повністю використаний.

¹² Wankar, Monali. Efficient Conservation of Built Heritage in Delhi through Corporate Social Responsibility. *Journal for ReAttach Therapy and Developmental Diversities*. 2023. 6. 10.53555/jrtdd.v6i8s.2937.

Війна яка триває в Україні з початку 2022 року на порядок денний винесла одне із ключових питань – збереження історичної спадщини, адже історія стала одним із наріжним каменем у цій війні. Ворог окрім фізичного знищення українців поставив собі за мету – максимально знищити всю історичну спадщину України.

Яскравим прикладом є, те як росіяни намагалися відсудити «Скіфське золото» після анексії Криму у 2014 р. Після майже 10 років судів артефакти з чотирьох музеїв Криму, які були представлені на виставці «Крим: золото й таємниці Чорного моря» в Амстердамі, повернулися до України. Музей Алларда Пірсона передав їх до Національного музею історії України. Росія за час окупації Криму вивезла з суверенної української території безліч культурних та історичних пам'яток.

Російські окупанти не лише грабували музеї, але й проводили варварські та абсолютно незаконні розкопки в Криму, під час злочинної забудови території кримських заповідників і бездарної реалізації інфраструктурних проєктів (траса «Таврида» тощо) були безповоротно та безжально знищені цілісні культурні шари¹³.

Слід, при тому зазначити, що окрім установ та організацій з України збереженням історичної культурної спадщини на території нашої держави займаються і європейські та міжнародні організації.

У березні 2022 року державна міністерка з питань культури та ЗМІ Клаудія Рот (Claudia Roth), спільно з міністерством закордонних справ ФРН, створила мережу установ, діяльність яких націлена на захист культурних цінностей в Україні та передбачає збір, координацію та розповсюдження в усьому світі інформації про загрози українській культурі, а також про потреби у допомозі та пропозиції щодо її надання – головним чином, з боку Німеччини. Центральним органом мережі став Німецький національний комітет ICOM¹⁴.

Своїми думками про те, як зберегти пам'ятки та об'єкти культурної спадщини України, під час дискусійної панелі-онлайн під назвою «Культура як головна ціль російської війни в Україні», яка відбулася

¹³ Довгань Костянтин. Повернення дивовижних кримських скарбів: що таке Скіфське золото та кому насправді належить. 2023. https://24tv.ua/skifske-zoloto-shho-tse-yakiy-chas-pro-shho-rozpovidaye-yaka_n2440544https://24tv.ua/skifske-zoloto-shho-tse-yakiy-chas-pro-shho-rozpovidaye-yaka_n2440544

¹⁴ Ландсберг Торстен, Корольова Наталія. Як ФРН допомагає захистити культурну спадщину України. 2022. <https://www.dw.com/uk/yak-nimechchyna-dopomahaie-zakhystyty-kulturnu-spadshchynu-ukrainy-a-61478758/a-61478758>

26 травня 2022 року, поділилися українські та американські фахівці у галузі культури¹⁵.

На думку виконавчої директорки Консультативної комісії США з публічної дипломатії при Державному департаменті Вівіан Вокер «Це справжня історія нації та індивідуальності проти вигаданої розповіді про «руській мір», який намагається проектувати таку морально-етнічну та духовну перевагу, якої просто не існує. Це міф. І те, що має українська самобутність та історія, є чимось дуже потужним. За цим лежить легітимність, і це представляє собою значну загрозу (для Росії, – ред.). Те, що Україна має зробити, і те, що колеги з Українського інституту, Міністерства закордонних справ та інших організацій, безсумнівно, вже роблять – це використати неймовірну силу цього нарративу для того, щоб окреслити унікальні риси української культури та самобутності, а також проілюструвати походження розповідей путіна про Україну»¹⁶.

Під охороною держави нині перебуває 109 930 пам'яток. За видом археології внесено до Державного реєстру або взято на державний облік 57 545 об'єктів (з них – 2 150 за категорією національного; 55 395 – місцевого). Загальна кількість пам'яток історії – 30 128, з яких 182 – національного значення, 29 946 – місцевого. 18 квіт. 2023 р. Враховуючи, те, що з початком повномасштабного вторгнення Росії в Україну війська щодня знищують історичні, архітектурні та археологічні пам'ятки нашої країни. Так, накінець 2023 року в різних областях України постраждало 835 об'єкта культурної спадщини та повністю зруйновані 23 пам'ятки, 119 із них – національного значення, 674 – місцевого¹⁷.

Згідно з даними ОВА, з початку повномасштабного вторгнення повністю було зруйновано 23 пам'ятки, частково пошкоджено 648 пам'яток, ступінь пошкодження 164 об'єктів залишається невідомим. Серед культурних пам'яток в Україні, які постраждали або були цілеспрямовано знищені російськими загарбниками: Драматичний театр у центрі українського міста Маріуполь; Національний музей Григорія Сковороди на Харківщині; Харківська філармонія; Харківський художній музей; Історико-краєзнавчий музей в Іванкові, де зберігалися роботи однієї з найвидатніших українських художниць Марії Приймаченко. Оскільки російські окупанти не мають нічого святого, вони завдали ракетних ударів й по церкві Різдва Пресвятої

¹⁵ How to save Ukrainian cultural heritage from the war? <https://www.polskieradio.pl/398/8106/Artykul/>

¹⁶ How to save Ukrainian cultural heritage from the war? <https://www.polskieradio.pl/398/8106/Artykul/>

¹⁷ Бутко Кристина. Кордони пам'яті: хто допомагає рятувати українську культурну спадщину. 2023. <https://pragmatika.media/kordony-pam-iati-khto-dopomahaie-riatuvatyu-ukrainsku-kulturnu-spadshchynu/>

Богородиці у селі В'язівка, яка була побудована в 1862 році; Свято-Покровській церкві в місті Малині; храму святителя Феодосія у Чернігові; храму в Богородичному на Донеччині та багатьом іншим об'єктам української культурної спадщини.

Російські військові цинічно і нещадно обстрілюють музеї, меморіали, університетські будівлі, кінотеатри, кидають ракети на церкви, храми, собори, телевежі, пам'ятники. Росія не просто знищує українські міста та села, а систематично знищує українську культурну спадщину, яка налічує тисячі років. Формула дуже проста: є спадщина – є історія – є суб'єктність – є Україна. Тому питання «як зберегти українські твори мистецтва, довести їх належність українським музеям, а також познайомити світ з українською культурою і надбанням прашурів за допомогою технологій» є надто актуальним. Так, Громадська організація «Архаїка» працює над збереженням і дослідженням української культурної спадщини в Україні та за кордоном у проєкті Preserving Ukrainian Legacy в партнерстві з колегами зі Сполучених Штатів – NGO «CyArk». За допомогою американських колег і підтримки Ягеллонського університету в Кракові представники громадського сектору й музейники з Києва, Дніпра та Запоріжжя опанували новітні технології тривимірного оцифрування археологічних артефактів й отримали обладнання для оцифрування їх у своїх установах. Оцифрування археологічних артефактів – це можливість вести максимально повний і чіткий облік злочинів проти культури, за який загарбникам буде виставлено рахунок.¹⁸

Проєкт «Листівки з України» фіксує та демонструє шкоду, завдану українській культурній спадщині російськими військами внаслідок бомбардувань та обстрілів. 80 листівок з різних регіонів України, кожна з яких розповідає історію конкретної культурної пам'ятки та за яких обставин її було зруйновано або пошкоджено. 8 відомих українських та іноземних культурних діячів та публічних осіб озвучили історії зруйнованих пам'яток, зокрема британський актор Г'ю Бонневіль, литовська співачка Моніка Лу, український футболіст Андрій Ярмоленко, український гурт ДахаБраха та інші.

Про проєкт «Листівки з України» написали 41 іноземне медіа у 13 країнах. Зокрема, Corriere della sera, HuffPost, Yahoo News, SkyNews, De Standaard, La Vanguardia, Classic FM, Hindustan News Hub та інші.

По всьому світу завдяки посольствам України та партнерам було проведено понад 40 виставок для привернення уваги міжнародної спільноти до злочинів проти української культурної спадщини. Так,

¹⁸ Культурна спадщина «у цифрі»: як зберегти артефакти української історії та мистецтва | Mind.ua

виставки відбулись у Португалії, Великій Британії, Індії, Японії, Нідерландах, Аргентині, США, Франції, ОАЕ та в інших країнах. До кампанії долучились українські інституції та лідери думок, а також 73 закордонні дипломатичні установи та Європейська комісія, які публікували листівки у своїх соціальних мережах 24 мовами¹⁹.

6 грудня 2023 року у Києві пройшов міжнародний форум, на якому було започатковане створення концепції стратегії збереження пам'яток, історико-культурних об'єктів і територій. Вирішено, що першочергово буде обговорено відновлення пам'яток національного значення.

5 грудня 2023 року Міністерство культури України та Всеукраїнська Асоціація Охорони Культурної Спадщини, спільно з Міжнародною радою з охорони пам'яток та історичних місць ICOMOS (Париж, Франція) провели Міжнародний форум на тему «Реставрація та відновлення культурної спадщини України після великої війни». Захід пройшов під патронатом Міжнародного центру вивчення питань збереження та відновлення культурних цінностей (ICCROM) зі штаб-квартирою у Римі.

Основною метою заходу стало розроблення концепції Стратегії відновлення культурної спадщини, що поєднає позиції держави й професійної громадськості у сфері охорони культурної спадщини. Стратегія відобразить бачення всіх учасників процесу та відповідь на ряд принципових запитань: «За якими критеріями будуть обрані об'єкти для відновлення?», «В якій формі будуть відновлюватись пам'ятки?», «Які структури будуть займатись безпосередньо відновленням?» та інші.

Крім того, Стратегія стане базою, основою та обґрунтуванням для подання грантових запитів для отримання донорських коштів, джерелами яких в майбутньому можуть стати як репараційні та приватні кошти, так і пожертви спонсорів і меценатів, а також допомога, надана Україні в рамках міжнародної підтримки.

Таким чином, крім величезних людських страждань, війна, розв'язана росією, також несе загрозу культурній спадщині України – її релігійним об'єктам, історичним будівлям, музеям, пам'ятникам, традиціям, а отже постає питання про збереження її історичної культурної спадщини. І хоча питання збереження історичної спадщини особливо актуалізуються в часи криз – економічних, соціальних, військових, проте не менш актуальними вони є і у час мирний. Тому, Україна, перебуваючи сьогодні у стані війни, все ж повинна переймати світовий досвід збереження культурної історичної спадщини. Зокрема, сьогодні напрацьований механізм збереження міст, які відносяться до світової спадщини під егідою ЮНЕСКО.

¹⁹ Листівки з України. <https://ui.org.ua/postcards-from-ukraine-ua/>

В Україні є 8 об'єктів, що належать до списку Світової спадщини ЮНЕСКО. З них сім – культурні та один природний: Софійський собор, пов'язані з ним монастирські споруди та Києво-Печерська лавра; ансамбль історичного центру Львова; геодезична дуга Струве; резиденція митрополитів Буковини і Далмації у Чернівцях; дерев'яні церкви Карпатського регіону в Україні (у тому числі церква Святої Трійці у Жовкві); давнє місто Херсонес Таврійський та його хора у Криму; стародавні букові ліси Карпат; історичний центр Одеси. Станом на 2023 рік український уряд запропонував внести до переліку об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО ще 16 об'єктів.

З настанням миру, постане питання відновлення та збереження об'єктів культурної та історичної спадщини. У цій сфері дієвими є різного роду є проекти підтримуванні ПРООН, і хоча основними цілями її є допомога у боротьбі з бідністю та формування стійкості на основі сталого розвитку громад. Саме ця організація має успішні кейси реалізації проектів в основі яких лежить збереження культурної та історичної спадщини і подолання бідності регіонів. Основним інструмент оцінювання місцевого самоврядування у сфері збереження історичної спадщини ПРООН є показники належного врядування, такі як прозорість, підзвітність, оперативність реагування та доступ до соціальних послуг. Тобто використовується якісний підхід синтезу концепцій державного управління, таких як прозорість, участь, підзвітність, реагування, програма підтримки бідних. З метою збереження історичної спадщини з врахуванням ефективності та результативності основних послуг органів місцевого самоврядування укладається мандат Міста-спадщини та ЮНЕСКО.

В основі мандату лежить Меморандум про узгодження Генерального плану ревіталізації історичного центру цілям розвитку: 1) сприяння збереженню регіональної історичної та культурної спадщини та ресурсів; 2) розвивати туризм у руслі збереження соціокультурної спадщини, збереження навколишнього середовища та сталого розвитку. У той час як стратегічними цілями є: 1) сформулювати генеральний план відродження історичної місцевості; 2) поглиблення знання в ремеслах/навичках, які мають відношення до реставрації та збереження; 3) розробка концепцій просування місцевих брендів, а також інших туристичних напрямків у адміністративних межах регіону та країни; 4) формування життєздатної інвестиційної стратегії для досягнення розвитку на досліджуваній території.

Як показує практика, в основі успішної реалізації проектів лежать формування протягом десятиліть місцевим урядом політики залучення всіх зацікавлених сторін у на збереженні спадщини. Ця стратегія може бути корисною для багатьох об'єктів, адже розширення прав і

можливостей громади та місцевих зацікавлених сторін є ключовим для забезпечення того, щоб вони були віддані збереженню спадщини, оскільки вони є її основними охоронцями.

Не менш важливим фактором успішної реалізації програми збереження та відновлення історичної спадщини є прищеплення належного її поцінування та знань про неї, які повинні прищеплюватися на ранніх етапах із включенням освіти про спадщину у систему формальної освіти.

Також мають бути сформовані місцеві організації домовласників, які беруть участь у заходах з розбудови потенціалу, які дозволяють їм ремонтувати та реставрувати свої будинки засобами, що відповідають стандартам збереження та є економічно ефективними.

Розвиток туризму, заснованого на культурній спадщині, та розширення прав і можливостей місцевих ремісників і ремісників також є ключовим для забезпечення самодостатнього міста, де доходи генеруються як для приватних осіб для фінансування утримання історичних будівель, так і для міста, щоб забезпечити наявність механізмів для моніторингу збереження та сталого розвитку цього місця.

На думку фахівців, розвиток місцевих громад стане можливий лише за умови врахування спадщини²⁰. Кожен крок у покращенні якості життя громади має ґрунтуватися на спадщині. Партисипативне врядування є однією зі стратегічних тем міст. Місцеві жителі мають отримувати повноваження завдяки своїй участі в плануванні та реалізації програм і проєктів. Це дає людям почуття причетності, яке змушує їх брати участь у забезпеченні успішної реалізації проєкту. Як основні зацікавлені сторони, вони більш обізнані та більш залучені до завдання збереження спадщини.

Збереження спадщини – завдання не лише влади, але й громадськості. Громадська увага, є однією з основних цінностей міста, що взяло на себе зобов'язання подбати про збереження спадщини, саме завдяки пильності громадськості зусилля у цій сфері не стануть марними, адже зусилля, які спрямовані на сталий розвиток, забезпечать захист не лише старої забудови, а й історичного району. Фестивалі та культурні заходи, організовані міською владою, є способами прищеплення людям почуття приналежності, почуття причетності до своєї нематеріальної спадщини.

Як свідчить світовий досвід збереження спадщини можливе не лише політичними чи законодавчими засобами, але й такими заходами, як свято покровителя міста, як частини визначної туристичної пам'ятки

²⁰ Bueno Christopher. Historical and Cultural Management of the UNESCO Heritage City of Vigan. BOOK. 2021.

міста, що включає святкування за допомогою культурних шоу, парадів і вуличних танців. Міська влада за підтримки громад бере на себе провідну роль у різноманітних фестивальних заходах за повної підтримки місцевої промисловості, національних державних установ та неурядових організацій. На продовольчих ярмарках представляються місцеві промисли, а також виставки декоративно-прикладного мистецтва для підтримки програми культурної спадщини міста. Різновидністю подібних заходів є карнавали, вуличні конкурси. Головною особливістю святкування як частини функції місцевого самоврядування є відродження культурної спадщини щодо релігійної традиції дня пам'яті місцевого святого покровителя. Культурні пам'ятки повинні пролонгувати місцеву їжу, делікатеси та декоративно-прикладне мистецтво, щоб підтримати місцеву промисловість як унікальні соціокультурні системи місцевості.

Важливою складовою підтримання проєктів по збереженню спадщини є релігійний календар, відзначення Різдва та Великодня. У цей час міська влада готуючи святкування повинна координувати свої дії окрім департаментів з туризму та міським персоналом ще й з представниками релігійних установ, зокрема у підготовці заходів Страсного тижня, таких як Вербна неділя, Чистий четвер. Попит туристів відображає релігійну традицію відвідувати храми та участь у процесії.

Протягом останніх років успішно привертає увагу до збереження спадщини фестивалі мистецтв. За допомогою національних та місцевих агенцій, а також засобів масової інформації, мистецтва та неурядових організацій фестивалі також досягають успіху в просуванні інших аспектів, зокрема різного роду парадів чи традиційних ігор, комедії чи сценічної драми, показу мод та прикрас, співочих конкурсів та конкурсів краси та інших захоплюючих подій. Місцеві мешканці та туристи можуть брати участь у релігійних ритуалах або відвідувати виставки, садові виставки, а також торгові та продовольчі ярмарки.

Ще одним чудовим заходом може стати це святкування Дня солідарності міст Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО 8 вересня. Цей день відзначають містами по всьому світу, які мають об'єкти всесвітньої спадщини. Зазвичай у цей день плануються такі заходи як День солідарності міст Всесвітньої спадщини, який висвітлює різні події, а саме «Repazzo», «Historia Oral», «Visita Museo», «Comidas de Ayer», «Fotografias de Recuerdos», «Exhibition та Cultural Exhibition». «Repazzo» – це інсталяція трагічних чи ключових моментів в історії місцевості, побудова сценок та міні-вистав або тематичне відвідування споруд – наприклад ряд підземель, а чи торгових будинків, чи квартир-музеїв видатних осіб

регіону, цей захід спрямовує зусилля на зміцнення гордості за історію та культуру місцевості, а мета є збереження споруд спадщини.

В контексті цих заходів є «Historia Oral». «Historia Oral» – це можливість слухачів дізнатися про історію, культуру та повсякденне життя регіону прямо з вуст старих, звичайних людей міста чи селища. Особливого ефекту викликають спогади людей похилого віку, які діляться своїм досвідом, знаннями та любов'ю до свого міста за допомогою сторітелінгу. З метою виховання дітей започатковуються історико-літературні конкурси, який проводиться у поряд з «Historia Oral».

Ще один спосіб зануритися в історію міста, це стати учасником «Visita Museo», коли оповідачі подають розповіді про життя власників особняків і музеїв, які відвідують, отримують уявлення про повсякденну історію певного періоду. Учасники заходу мають можливість порівняти минуле сьогодення.

«Putajes de Ayer» дарує смакові враження для відвідувачів, яким пропонується скуштувати національну чи регіональну кухню, якою насолоджувалися протягом століть. Заклади харчування пропонують смаколики та блюда характерні або для певного історичного проміжку, або для певної місцевості.

Для більш художнього досвіду відвідувачі можуть звернути увагу на «Fotografias de Recuerdos», коли фотографії та картини виставляються в культурно-торговому центрі або просторі Вони також можуть подивитися співочий конкурс.

За даними Комісії з аудиторського звіту ЮНЕСКО яка проводила спостереження з 2010-2015 рр. за Містами-спадщинами, які мали підписаний мандат і дотримувалися Меморандуму, завдяки описаним практикам вони досягли сталості щодо загального добробуту, зокрема з таких позиція як збереження культурної спадщини, добробуту дітей, належне ведення господарства (з питань місцевого самоврядування); програми сталого розвитку та засобів до існування (навколишнє середовище та зайнятість) та інші заходи місцевого самоврядування. Особливого значення набуває ефективність управління та збереження спадщини у програмі подолання бідності. Адже саме в межах цієї програми розвиваються місцеві дрібні ремесла шляхом створення більшої кількості робочих місць, впроваджуються різні проекти мікропідприємництва.

Органам місцевого самоврядування та громадськості для того щоб активно долучитися до збереження спадщини в регіоні та з врахуванням практик ПРООН варто скласти календар обрядово-релігійних та державних свят, чітко прописавши всі традиції та звичаї які побутують

на тій чи іншій території, що дозволить громаді забезпечити сталий розвиток.

Таким чином, міська влада, органи місцевого самоврядування зможуть досягти найвищого ступеня розвитку, якщо будуть приділяти значну увагу програмі розвитку культурної спадщини та туризму, а стратегічне бачення ролі історичного міста сприятиме його відродженню.

Одним із векторів культурного туризму нині стають прогулянки історичними, екологічними, культурологічними ландшафтами. Тому у багатьох країнах приділяється значна увага у формуванні майбутніх зон прогулянок, які включають мають включати елементи історико-культурної спадщини і стають невід'ємним компонентом сталого міського культурного туризму. Адже історичні ресурси, якщо вони будуть представлені належним чином, навчатимуть не лише туристів, а й місцеву громаду та допоможуть зберегти їх для майбутніх поколінь. Вони допоможуть підростаючим поколінням оцінити минуле, а також заохотять до вивчення історії. Прогулянки можуть бути використані як екскурсії для ознайомлення учнів предметом спадщини. Прогулянки спадщиною можуть бути використані, щоб сформувати інший погляд на історію вимогливому мандрівнику та місцевій громаді, одночасно даючи поштовх до сталих туристичних практик у цьому районі.

Окремим питання збереження історичної спадщини є питання збереження та відновлення будівель, адже архітектурна спадщина та історичні будівлі є свідченням цивілізації. Нажаль і в час війни, і у мирний час ця спадщина піддається різним аспектам втручання і погіршення, які призводять до зміни їх стану і повністю або частково руйнують їх. Звідси впливає важливість зусиль щодо їх збереження та управління ними як культурним багатством.

В Україні спостерігається велика кількість занедбаних будівель та поява незрозумілих рішень щодо їх збереження, а чи знесення, такі явища вимагають вироблення певного інструменту управління, оцінки та прийняття рішень відповідно до методів аналізу, які враховують інклюзивність адміністративної інтеграції факторів, що впливають на ці будівлі.

Нажаль, сьогодні, вирішення даної проблеми визначається як «відсутність локальних досліджень, які стосуються ролі методу «витрати-вигоди» у прийнятті рішень щодо збереження управління будівлями в межах історичних територій», що у свою чергу не сприяє створенню теоретичної основи для управління будівлями/збереженням спадщини через концепцію методу «витрати-вигоди», розкриття його ролі у прийнятті рішень та застосування до обраних проектів для визначення методу та його політики.

Переважна більшість наукової літератури у сфері збереження та управління історичною та культурною спадщиною лежить у площині трьох основних напрямків:

- концепція спадщини, збереження та управління будівлями;
- база знань про методи управління та поводження з будівлями спадщини та характер роботи з ними у межах попередніх знань;
- застосування та метод аналізу для практичного вивчення, а потім обговорення результатів, висновків та рекомендацій, що дозволяє формувати теоретичну базу методу аналізу витрат і вигоди при управлінні будівлями спадщини та їх збереженням²¹.

При тому слід пам'ятати, що до поняття «історична територія» відноситься група будівель визначених просторово та розділених послідовно, гармонійно, естетично, історично та з відмінними архітектурними особливостями як виразний результат часу та місця в різних стилях та модусах з хорошим технічним та інженерним фундаментом²², вони представляють групу, яку не можна розділити на будівлі, площі та об'єкти, частини яких збалансовані залежно від характеру організації та координації їх складових. Використання та діяльність у них є невід'ємною частиною міського ландшафту²³.

До поняття «історичних будівель» можуть відноситися і будівлі, що входять до архітектурної спадщини та мають історичні цінності та особливості, набуті завдяки їхнім архітектурним та естетичним відмінностям, їхньому довгому життю або їх зв'язку з важливими подіями з плином часу. Ці події можуть бути релігійними, економічними, соціальними та політичними. У своїй книзі «Збереження історичних будівель» Вельден визначає їх як ті будівлі, які викликають у нас почуття захоплення і відчуття минулого і періоду, до якого ці будівлі належать. Вони також змушують нас знати більше про людей, які їх населяли, та їхню культуру, і вони мають естетичне, історичне значення. Археологічні, архітектурні, економічні, соціальні та політичні цінності²⁴, історичні будівлі є каталізаторами їх численних

²¹ Safaa Aldeen Hussein, Mayada Dheya Al-Tae. The management of heritage buildings in historical urban areas according to cost-benefit methods. 2021.

²² Al-Barambali J. Urban Development in Historic Areas in Egypt, The Second International Conference on Restoration, Future Vision for Restoration and Rehabilitation of Archaeological Areas, Ain Shams University, Egypt, 2015. p. 5.

²³ El-Din I. M., Suleiman A. A. Geographic Information Systems Technology (GIS) as an Effective Tool for Preserving and Developing Historic Areas of Value – Cairo Study, Faculty of Engineering, Al-Azhar University-Cairo, Architecture Department, Al-Azhar International Engineering Conference. The eleventh, 2010. p. 1.

²⁴ Al-Hanish J. A., Al-Rumaih R. A. Reuse of the historical and archaeological building of value (as an entrance to its preservation), Faculty of Engineering – Zawia University, International Journal of Science and Technology, Issue 9, 2017. p. 2.

нематеріальних та матеріальних цінностей на основі кількох критеріїв, пов'язаних із різницею у вартості будівлі, її інтеграцією з навколишнім середовищем та її придатністю для міського контексту²⁵.

У зв'язку з тим, що Конвенція про всесвітню спадщину визначає спадщину як «пам'ятники та групу будівель і об'єктів» виник широкий спектр моделей спадщини, включаючи міські центри, археологічні пам'ятки, промислову спадщину, культурні ландшафти, будівлі та дороги спадщини²⁶. Спадщина була класифікована на дві категорії:

– Фізична спадщина: будівлі, що мають архітектурне та історичне значення.

– Нематеріальна спадщина – звичаї, мистецтво, обряди, традиційні та народні знання, література, мова тощо²⁷.

Таким чином, кілька типів спадщини можна узагальнити наступним чином:

А-Міська спадщина: Вона представлена групою будівель і споруд та є результатами складних взаємозв'язків, тобто середовищем, яке збереглося і довело свою оригінальність, цінність і стійкість на тлі безперервних змін²⁸.

В-Архітектурна спадщина: представлена будівлями, які часто зустрічаються в старих містах і центрах. Вони є важливою частиною культурної спадщини нації та включає будівлі, околиці та історичні міста.

С-Археологічна спадщина: Концепція археологічної спадщини включає в себе всю фізичну присутність, враховуючи всі людські втручання і надбання, включаючи території, які пов'язані з усіма особливостями людської діяльності, занедбані об'єкти та всі останки, які були на землі та під водою, і вона являє собою невідновлювану спадщину, що робить необхідним контроль за використанням землі та її збереження²⁹. Земля має контролюватися та захищатися, щоб зменшити руйнування археологічної спадщини.

²⁵ Al-Hinkawi W.S., Abdullah T. The Catalytic Historical Building within Urban Development Projects, *Journal of Engineering and Technology*, 2015. 33 (A-7):100.

²⁶ UNESCO for the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, ICCROM, ICOMOS, A Guide to World Heritage Management, issued on 7 November, 2016. p. 12, 53, 54.

²⁷ Sultan M.S. Urban Heritage Financing Issues: The Strategic Framework for Promoting Heritage Preservation and Protection, Third National Urban Heritage Forum Medina, Director General of Taqarub Scientific Foundation, Egypt, 2013, p. 7.

²⁸ Abu Layla M.S., Al-Barqaw Ali W.B. Methodologies for preserving the urban and architectural heritage in the Arab countries, *International Journal of Architecture, Engineering and Technology*, Issue (2536-9946), 2010, p. 126.

²⁹ International. Committee of Archaeological Heritage Management, Charter for the Protection and Management of the Archaeological Heritage. Icomos. 1990.

D-Культурна та природна спадщина: Це фізичний та людський ресурс, який розповідає про історичний розвиток та відіграє важливу роль у сучасному житті, інтелектуально та емоційно³⁰.

Останні світові тенденція у сфері збереження історичної спадщини свідчать, що формується життєво важливе розуміння збереження історичних будівель як елементу формування національної пам'яті тої чи іншої країни. Так у звіті підкомітету зі збереження історичної спадщини WBDG зазначається, що окрім властивої функції для цієї сфери, «збереження історичних будівель це екологічно відповідальна практика. Повторно використовуючи існуючі будівлі, збереження історичної спадщини є, по суті, програмою переробки «історичних» масштабів. Існуючі будівлі часто можуть бути за своєю суттю енергоефективними завдяки використанню природних вентиляційних атрибутів, міцних матеріалів і просторових співвідношень. Безпосередньою перевагою старих будівель є те, що будівля вже існує»³¹.

Усвідомлюючи потребу захисту історичних та культурних ресурсів, а також економічний ефект від збереження культурних та історичних цінностей у США ще у 1966 році був прийнятий закон який зобов'язував активно використовувати історичні будівлі для суспільного блага та збереження національної спадщини. У результаті прийняття даного закону були сформовані практичні та/або нематеріальні переваги збереження історичної спадщини:

- збереження історії та автентичності (вшановує пам'ять про минуле; естетика: фактура, майстерність, стиль; зацікавлення; контекстуальний і людський масштаб);
- підвищена комерційна цінність (економічні вигоди): матеріали та прикраси, які не є доступними або легкодоступними; міцні, високоякісні матеріали (наприклад, стара деревина);
- зберігання будівельних матеріалів: менше будівельного сміття та сміття від знесення, небезпечного сміття, менша потреба в нових матеріалах, наявний корисний простір; реконструкція часто обходиться дешевше, ніж нове будівництво; повторне використання інфраструктури;
- економія енергії: яка не використовується для знесення; для нового будівництва; повторне використання втіленої енергії у будівельних матеріалах і вузлах.

³⁰ Mumtaz R. I., Abdel Qader Z. F. Contemporary Islamic Architecture Between Renewal and Tradition, (Egypt:Modern University), 2009, p. 5.

³¹Historic Preservation. WBDG Historic Preservation Subcommittee. Historic Preservation | WBDG – Whole Building Design Guide

Завдяки таким практикам була вироблена концепція про успішне застосування процесу збереження, яка включає у себе п'ять основних етапів: ідентифікація, дослідження, розробка, виконання та навчання та сформовані основні стандарти поводження з історичними об'єктами: збереження, реабілітація, реставрація та реконструкція.

Цікавою модель у збереженні архітектурної спадщини може стати корпоративна соціальна відповідальність (КСВ) – це бізнес-модель, за якої компанії інтегрують соціальні та екологічні проблеми у свою діяльність та взаємодію із зацікавленими сторонами³². Світовий досвід показує, зокрема відновлення і збереження архітектурної самобутності у Делі, Індія, що КСВ у сфері збереження спадщини може включати фінансову підтримку, обмін експертизою та державно-приватне партнерство, надаючи необхідні ресурси для підтримки та відновлення історичних місць. Узгоджуючи зусилля КСВ зі збереженням спадщини, корпорації не лише підвищують імідж свого бренду та взаємодію із зацікавленими сторонами, але й сприяють сталому культурному розвитку. Потенційна роль КСВ у збереженні спадщини є значною – пропонуючи спільний шлях до збереження історичної архітектури міста, одночасно сприяючи корпоративній етиці та добробуту громади.

У глобальному масштабі практики збереження спадщини значно еволюціонували, адаптуючись до викликів, пов'язаних з модернізацією та екологічними факторами. Такі вчені, як Юкка Йокілехто³³, Е.Аврамі, Р.К.Мейсон та Д.Л.Торре.³⁴ широко обговорювали різні моделі збереження, наголошуючи на балансі між збереженням та адаптацією. Ці моделі включають превентивну консервацію, яка зосереджена на зменшенні ризиків погіршення до того, як вони виникнуть, і відновлювальну консервацію, яка передбачає повернення ділянки до відомого раніше стану. На міжнародному рівні такі міста, як Рим і Кіото, успішно інтегрували ці методи збереження у свої плани міського розвитку, встановлюючи орієнтири у збереженні історичної цілісності та з урахуванням сучасних потреб.

Збереження культурної спадщини є важливим завданням для суспільства, особливо з огляду на історичний досвід втрат, які впливають на культурні цінності. Війна в Україні становить реальну безповоротну загрозу втрати культурної спадщини. Тому аналіз

³² Wankar, Monali. Efficient Conservation of Built Heritage in Delhi through Corporate Social Responsibility. *Journal for ReAttach Therapy and Developmental Diversities*. 2023.6. 10.53555/jrtd.v6i8s.2937.

³³ Jokilehto, J. *A History of Architectural Conservation*. SBN 9781138639997508 Pages 192 Color Illustrations Published October 30, 2017 by Routledge

³⁴ Avrami, E., Mason, R., & de la Torre, M. *Values and Heritage Conservation*. Getty Conservation Institute. 2000. *History, Environmental Science*. 100 p.

ефективності європейських інституцій та правових механізмів, спрямованих на збереження культурної спадщини у світлі історичного досвіду втрат, у тому числі виявлення основних проблем, з якими стикаються українські інституції та правові системи у збереженні культурних цінностей після трагічних подій є особливо актуальним.

Як показує вивчення діючих практик у сфері збереження культурної спадщини європейські країни досягли значного прогресу у цій сфері після історичних втрат. Визначено, що ключову роль у координації та реалізації заходів відіграють інституційні механізми, такі як спеціалізовані органи, фонди та агентства. Правові документи, такі як законодавство про культурну спадщину та міжнародні договори, створюють правову основу для збереження власності.

У сучасному світі чимало країн приділяють особливу увагу залученню громадськості до збереження спадщини, значне місце у її захисті посідає фактор доступності до об'єктів спадщини, а також недостатнє фінансування, що обмежує можливості відновлення та збереження культурної спадщини.

Таким чином, ми можемо говорити про те, що вивчення методів збереження історичної спадщини України потребує подальших досліджень, оскільки є елементом не лише формування національної пам'яті та національного самоусвідомлення, а також може мати значний економічний ефект, адже цілі збереження історичної спадщини та сталого розвитку перетинаються тому важливо розуміти, як відповідати вимогам систем збереження, щоб знайти креативні та гнучкі рішення для примирення відмінностей та розвитку місцевих громад.

АНОТАЦІЯ

У даному дослідженні висвітлюється система управління історичною спадщиною в Україні, її основні складові та проблеми, які були і виникли у зв'язку з повномасштабним вторгненням та триваючою війною. Розглядається світовий досвід у вирішенні управлінських питань та можливості розвитку регіонів через проекти збереження культурної та історичної спадщини. Управління історичною спадщиною включає у себе збереження історичного міста та його будівель. Історичні споруди є найпомітнішими продуктами взаємодії цивілізаційних, культурних, політичних, соціальних та економічних цінностей протягом усієї історії, присутність яких зосереджена в історичних міських центрах. Відсутність інтересу до історичної спадщини та невиправдані адміністративні втручання і рішення, такі як збереження того, що не має економічної чи соціальної доцільності, визначили фокус загальних досліджень з концепцією управління будівлями спадщини. Дане дослідження будуватиметься на нових формах і методах які з'явилися у

світовій практиці у цій галузі, а також тут подано інформацію, дані та можливості які можуть сприяти вірному прийняттю управлінських рішень у сфері збереженні історичної та культурної спадщини України.

У дослідженні використано описово-аналітичний підхід попередніх досліджень, що призвело до побудови теоретичної бази знань та вилучення показників для основних статей, представлених економічним впливом, соціальною віддачею та фінансовим впливом, які були використані в практичному дослідженні на окремих вибірках в межах історичного району.

Мета статті – висвітлити можливості розв’язання проблем, які існують сьогодні у сфері управління історичною спадщиною в Україні та акцентувати нагальні питання, що потребують особливої громадської та наукової уваги з метою збереження та визначення ролі історичної спадщини у формуванні національної ідентичності та пам’яті. Методологічну основу становить системний підхід – сукупність загальнонаукових методологічних принципів (вимог), в основі яких лежить розгляд об’єктів як систем. До числа цих вимог у даній статті відносяться аналіз того, які світові практики з управління спадщиною можна застосувати в Україні, систематизація нагальних потреб та проблем у цій сфері, що у свою чергу дозволяє забезпечити всебічний багатоаспектний опис стану управління історичною спадщиною в державі. Наукова новизна полягає у комплексному аналізі існуючих практик вирішення проблем пов’язаних зі збереженням історичної спадщини.

У статті зроблено висновок, що управління об’єктами спадщини за методом «витрати-вигоди» є інтегрованим та комплексним процесом для кожного з економічних ефектів, витрат, соціальної віддачі та фінансового ефекту у збалансований спосіб для прийняття рішень щодо збереження та інвестицій для покриття витрат на збереження, утримання та реабілітацію при одночасному наданні різноманітних та інноваційних джерел фінансування.

Література

1. Мазуренко Євгенія. Справа кожного. Чому ми маємо захищати культурну спадщину. 2020. <https://thepage.ua/ua/style/osobistadumka/chomu-mi-mayemo-zahishati-kulturnu-spadshinu>
2. Степанов В. Визначення поняття «культурна спадщина» в культурному просторі України. *Культура України*. № 48 (2015). С. 32.
3. Torre, Marta de la Values and Heritage Conservation. *Heritage & Society* 6 (2), 2013: 155–66. doi:10.1179/2159032X13Z.00000000011.
4. Song, Jiewon. *Aligning Heritage Preservation and Smart City Development: Historical and Philosophical Perspectives*. 2022.

5. Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_089

6. Закон України «Про охорону культурної спадщини» (Преамбула) URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1805-14>.

7. Постанова Кабінету міністрів України від 27 грудня 2001 р. № 1760 «Про затвердження Порядку визначення категорій пам'яток для занесення об'єктів культурної спадщини до Державного реєстру нерухомих пам'яток України» URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1760-2001-%D0%BF>.

8. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про охорону культурної спадщини» від 02.12.2010 URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2245-15>

9. Титова О. М. Деякі актуальні питання збереження культурної спадщини України // Праці Центру пам'яткознавства: зб. наук. пр. / [редкол.: О. М. Титова (голов. ред.) та ін.]. К., 2009. Випуск 16. С. 318.

10. Історико-культурна спадщина: створюємо і зберігаємо. chapter2.pdf (novadoba.org.ua) с. 56.

11. Wankar, Monali. Efficient Conservation of Built Heritage in Delhi through Corporate Social Responsibility. Journal for ReAttach Therapy and Developmental Diversities. 2023. 6. 10.53555/jrtdd.v6i8s.2937.

12. Довгань Костянтин. Повернення дивовижних кримських скарбів: що таке Скіфське золото та кому насправді належить. 2023. URL: https://24tv.ua/skifske-zoloto-shho-tse-yakiy-chas-pro-shho-rozpovidaye-yaka_n2440544https://24tv.ua/skifske-zoloto-shho-tse-yakiy-chas-pro-shho-rozpovidaye-yaka_n2440544

13. Ландсберг Торстен, Корольова Наталія. Як ФРН допомагає захистити культурну спадщину України. 2022. <https://www.dw.com/uk/yak-nimechchyna-dopomahaie-zakhystyty-kulturnu-spadshchynu-ukrainy-a-61478758/a-61478758>

14. How to save Ukrainian cultural heritage from the war? URL: <https://www.polskieradio.pl/398/8106/Artykul/>

15. How to save Ukrainian cultural heritage from the war? URL: <https://www.polskieradio.pl/398/8106/Artykul/>

16. Бутко Кристина. Кордони пам'яті: хто допомагає рятувати українську культурну спадщину. 2023. URL: <https://pragmatika.media/kordony-pam-iati-khto-dopomahaie-riatuvaty-ukrainsku-kulturnu-spadshchynu/>

17. Культурна спадщина «у цифрі»: як зберегти артефакти української історії та мистецтва URL: Mind.ua

18. Листівки з України. URL: <https://ui.org.ua/postcards-from-ukraine-ua/>

19. Bueno Christopher. Historical and Cultural Management of the UNESCO Heritage City of Vigan. BOOK. 2021.

20. Safaa Aldeen Hussein, Mayada Dheya Al-Tae. The management of heritage buildings in historical urban areas according to cost-benefit methods. 2021.

21. Al-Barambali J. Urban Development in Historic Areas in Egypt, The Second International Conference on Restoration, Future Vision for Restoration and Rehabilitation of Archaeological Areas, Ain Shams University, Egypt, 2015. p. 5.

22. El-Din I. M., Suleiman A. A. Geographic Information Systems Technology (GIS) as an Effective Tool for Preserving and Developing Historic Areas of Value – Cairo Study, Faculty of Engineering, Al-Azhar University-Cairo, Architecture Department, Al-Azhar International Engineering Conference. The eleventh, 2010. p. 1.

23. Al-Hanish J. A., Al-Rumaih R. A. Reuse of the historical and archaeological building of value (as an entrance to its preservation), Faculty of Engineering – Zawia University, International Journal of Science and Technology, Issue 9, 2017. p. 2.

24. Al-Hinkawi W.S., Abdullah T. The Catalytic Historical Building within Urban Development Projects, Journal of Engineering and Technology, 2015. 33 (A-7):100.

25. UNESCO for the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, ICCROM, ICOMOS, A Guide to World Heritage Management, issued on 7 November, 2016. p.12, 53, 54.

26. Sultan M.S. Urban Heritage Financing Issues: The Strategic Framework for Promoting Heritage Preservation and Protection, Third National Urban Heritage Forum Medina, Director General of Taqarub Scientific Foundation, Egypt, 2013, p. 7.

27. Abu Layla M.S., Al-Barqaw Ali W.B. Methodologies for preserving the urban and architectural heritage in the Arab countries, International Journal of Architecture, Engineering and Technology, Issue (2536-9946), 2010, p. 126.

28. International. Committee of Archaeological Heritage Management, Charter for the Protection and Management of the Archaeological Heritage. Icomos. 1990.

29. Mumtaz R. I., Abdel Qader Z. F. Contemporary Islamic Architecture Between Renewal and Tradition, (Egypt:Modern University), 2009, p. 5.

30. Historic Preservation. WBDG Historic Preservation Subcommittee. Historic Preservation | WBDG – Whole Building Design Guide

31. Wankar, Monali. Efficient Conservation of Built Heritage in Delhi through Corporate Social Responsibility. Journal for ReAttach Therapy and Developmental Diversities. 2023.6. 10.53555/jrtdd.v6i8s.2937.

32. Jokilehto, J. A History of Architectural Conservation. SBN 9781138639997508 Pages 192 Color Illustrations Published October 30, 2017 by Routledge

33. Avrami, E., Mason, R., & de la Torre, M. Values and Heritage Conservation. Getty Conservation Institute. 2000. History, Environmental Science. 100 p.

Information about the author:

Filipovych Myroslava Bohdanivna,

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,
Professor at the Department of World History
Lesya Ukrainka Volyn National University
13, Voli square, Lutsk, 43025, Ukraine